

ÜNİVERSİTE KÜTÜPHANELERİNİN TASARIMINDA ÇEVRESEL ETMENLER

Doç.Dr.Ayşe BALANLI*
Uzm. Berrin KÜÇÜKCAN**

1. GİRİŞ

Koruyucu, yalıtıcı, denetleyici bir kabuk olmasının, başka bir anlatımla temel amacının yanında her yapı (bina), barınma, hizmet, üretim alanlarında da özel işlevler (konut, hastane, fabrika, kütüphane vb.) yüklenir. Bunlar yapının kullanım amaçlarıdır.

Yapının hem yaşam için gerekli olan fiziksel ortamı (konforu) sağlaması, hem de kullanım amacına uygun bir şekilde tasarlanması ve üretilmesi gerekir.

Yapı, kendisine gereksinim duyulduğu anda kavramsal olarak; gerekli mekanlar, büyüklükleri; ve ilişkileri ile ortaya konduğunda da programı (bina programı) ile var olmaya başlar. Gereksinim ile başlayan yapı yaşamı, tasarım, uygulama ve kullanım evreleri ile sürer. Kullanım evresinin performansı, yapı programına ve büyük ölçüde, tasarım evresinin ilk adımı olan "analiz" (çözümleme) çalışmaları içindeki "bilgi toplama" aşamasının doğru değerlendirilmesine bağlıdır.

Üniversite kütüphanelerinde de kullanım performansını, analiz yapmaya yönelik eksiksiz bir bilgi toplama çalışması belirler. Bu çalışmanın içeriği, yetersiz bilgi ve tasarım verilerinde ve sonuçta da kütüphanenin performansında etkili olacağı için önemlidir.

2. ÇEVRESEL ETMENLER VE ÜNİVERSİTE KÜTÜPHANELERİ

Ayrıntılı yapı programının oluşturulmasını da kapsayan analiz çalışmaları içindeki bilgi toplama, genelde, gereksinim duyulan yapı için "Çevresel Etmenler" in belirlenmesi demektir. Yapının iç ve dış çevresindeki tüm etmenler dört başlıkta gruplanabilir. Tablo 1'de çevresel etmenler alt başlıkları ile verilmiştir.

* Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi

** Yıldız Teknik Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Bşk.lığı

Tablo 1. Çevresel Etmenler

A. KULLANICIYA BAĞLI ETMENLER

- a. Kullanıcının biyolojik yapısından kaynaklanan etmenler,
- b. Kullanıcının psikolojik yapısından kaynaklanan etmenler,
- c. Kullanıcının sosyolojik yapısından kaynaklanan etmenler.

B. DOĞAL VE YAPMA ÇEVREYE BAĞLI ETMENLER

- a. Isı ile ilgili etmenler,
- b. Ses ile ilgili etmenler,
- c. Su, nem ve diğer sıvılarla ilgili etmenler,
- d. Gazlar ile ilgili etmenler,
- e. Işık ile ilgili etmenler,
- f. Elektrik ile ilgili etmenler,
- g. Yangın ile ilgili etmenler,
- h. Mikroorganizmalar ile ilgili etmenler,
- ı. Katı zararlılar ile ilgili etmenler,
- j. Yükler ve kuvvetler ile ilgili etmenler,
- k. Yerleşme ile ilgili etmenler,
- ı. Kullanım süreci ile ilgili etmenler,
- m. Yapım süreci ile ilgili etmenler.

C. ÜRETİM KAYNAKLARINA BAĞLI ETMENLER

- a. Yapı ürünleri ve enerjiye bağlı etmenler,
- b. İşgücüne bağlı etmenler,
- c. Para durumuna ve araçlara bağlı etmenler.

D. POLİTİKA, YASA VE KURUMLARA BAĞLI ETMENLER

- a. Genel politikalardan kaynaklanan etmenler,
- b. Zorunluluklardan gelen etmenler,
- c. Kurumlara bağlı etmenler.

Her çevresel etmen kullanıcılar ya da üreticiler için bir gereksinim nedenidir. Gereksinimler belirlenmeden yapı programı oluşturulamaz. Yapı programının ayrıntılarını, yapı birimlerinin fiziksel ve mekansal nitelik ve kurgularını "kullanım ve üretim gereksinimleri" belirler.

Üniversite kütüphanelerinin işlevini tam olarak yerine getirebilmesi için program hazırlama çalışmalarının eksiksiz bir çevresel etmen araştırması ile başlaması gereklidir. Bu da çevresel etmenler tablosu'ndan (Tablo 1) yararlanılarak yapılabilir.

A. ÜNİVERSİTE KÜTÜPHANESİNİN KULLANICISINA BAĞLI ETMENLER

a. Kullanıcının biyolojik yapısından kaynaklanan etmenler,

- * Sürekli ya da kısa süreli kullanıcıların yaş ve cinsiyetleri (oransal)
- * Üniversite içindeki hastalık, özürülük tür ve oranları
- * Yaş ve özürülüğe göre duyu organlarının durumu
- * Tüm kullanıcıların biyolojik sistemlerinden (solunum, iskelet, kas vb.) kaynaklanan temel gereksinmeler, büyüklükler (örneğin gerekli oksijen miktarı)
- *Kullanıcıların antropometrik (boyutlarla ilgili) yapıları.

b. Kullanıcının psikolojik yapısından kaynaklanan etmenler,

- * Kullanıcıların kütüphane içindeki her tür davranış (oturma, okuma, ödünç alma, konuşma, mekan kullanma, dermeyi kullanma vb.) özellikleri
- * Renk biçim vb. beğeniler.

c. Kullanıcıların sosyolojik yapısından kaynaklanan etmenler,

- * Grup büyüklükleri (sayısal olarak)
 - üniversite, fakülte, bölüm, yüksek okul,
 - önlisans, lisans, yüksek lisans, doktroa,
 - öğretim elemanı ve diğer araştırmacılar
 - gerekli kütüphane uzmanı, yardımcı personel
- * Grup büyüme hızları ve yeni gruplar
- * Tüm kullanıcıların milliyetleri ve sosyal normları
- *Tüm kullanıcıların (öğrenci - kütüphaneci, öğrenci - öğrenci vb.) sosyal ilişkileri.

B. DOĞAL VE YAPMA ÇEVREYE BAĞLI ETMENLER,

a. Isı ile ilgili etmenler,

- * Yapı dışındaki, yaz, kış ve ortalama sıcaklıklar
- *Kütüphane birimlerinin olması gereken iç sıcaklıkları (konfor sıcaklıkları)
- * Yapı alanında yönler
- * Rüzgar yönleri, egemen rüzgar
- * Isı bölgesi.

b. Ses ile ilgili etmenler,

- * Çevredeki gürültü kaynakları
 - Kampüs içinde (öğrenci geçiş, spor, kafeterya vb. alanları)
 - Kampüs dışında (yol, alışveriş merkezi vb.)

- * Dış gürültü düzeyi, gürültülü saatler
- * Birimlerin olması gereken (katlanılabilir) gürültü düzeyleri
- * Makinaların oluşturacağı gürültü düzeyleri.

c. Su, nem ve diğer sıvılarla ilgili etmenler,

- * Yıllık ve mevsimlere göre yağmur yağış miktarı (m²'ye düşen)
- * Karlı gün sayısı, kar kalınlığı, yerde kalış süresi
- * Dış hava nemi (yaz-kış)
- * İçte her birim için istenen nem oranı (dermenin zarar görmemesi ve kullanıcı konforu için).

d. Gazlar ile ilgili etmenler,

- * Zeminde radon gazı varlığı, miktarı
- * Dış çevredeki hava kirliliği düzeyi (mevsimler ve saatlere göre)
- * Yapı içinde kirlilik yaratacak gazları çıkaran aygıtlar ve kirlilik miktarı
- * İç ve dış çevredeki kokular
- * İç çevre için gerekli temiz hava miktarı
- * İç çevre için gerekli hava değişim hızı
- * Doğal havalandırma olanakları.

e. Işık ile ilgili etmenler,

- * Göğün ışıklılık durumu
- * Dış çevre gün ışığı ilişkisi (çevre yapılar, ağaç, topoğrafya vb.)
- * Mekanların gün ışığı ve yapay ışık gereksinmesi.

f. Elektrik ile ilgili etmenler,

- * Elektrik aygıtlar ve çalışma koşulları
- * Gerekli elektrik türü
- * Doğal statik ve manyetik alan kirlilikleri (fırtına, zemindeki demir, nikel, kobalt, manyetit madenleri, havadaki iyon yoğunlukları vb.)
- * Yapı çevresindeki yapay elektroiklimsel kirlilik kaynakları (enerji üreteçleri, yüksek gerilim hatları, aktarım ve şalt sahaları, transformatörler vb.)
- * Elektrostatik alan oluşturan yapı ürünleri
- * Yapı içinde elektrik, manyetik, elektromanyetik alan oluşturabilecek elektrikli araçlar ve aydınlatma.

g. Yangın ile ilgili etmenler,

- * Çevredeki yapı düzenleri (bitişik, dar yol, yoğun doku vb.)
- * Yapı dışındaki yangın olasılığı (yangın riski yüksek olan yapı, ağaçlık vb.)
- * İtfaiyenin uzaklığı
- * İtfaiye, hortum, merdiven erişimleri
- * Kütüphane'nin yangın yükü.

h. Hayvanlar, bitkiler ve mikroorganizmalarla ilgili etmenler,

- *Dış çevredeki hayvanlar (kedi, köpek, böcek, fare, sinek, akrep vb.)
- *Dış çevredeki bitkiler/ağaçlar, çiçekler, çim vb.)
- *Yapı içindeki mikroorganizma gelişmesi (küf, mantar, bakteri, virüs vb.).

i. Katı zararlılar ile ilgili etmenler,

- *Yapının çevresindeki toz, kum, katı atık
- *İç ve dış çevrede parçacıklar.

j. Yükler ve kuvvetler ile ilgili etmenler,

- *Zemin türü
- *Üniversitenin bulunduğu deprem bölgesi
- *Egemen rüzgar yönü
- *Kullanım yükleri (derme, kullanıcı, donanım vb.).

k. Yerleşme ile ilgili etmenler,

- *Bulunulan bölge, kent
- *Kampüs içinde kütüphane için ayrılan yerin diğer yapılarla ilişkisi
- *Kullanıcı ve araç ulaşımı
- *Çevrenin yerleşme özellikleri
- *Topografik özellikler
- *Gelişme alanları.

l. Kullanım süreci ile ilgili etmenler,

- *Bakım-onarım için gerekli plan, ekip ve araçlar
- *Bakım-onarım için ayrılan parasal kaynaklar
- *Kullanıcı maliyeti.

m. Yapım süreci ile ilgili etmenler,

- *Yapım-iklim ilişkisi
- *İstenen üretim hızı
- *Yapı yerine ulaşım
- *Yapıyeri (şantiye) organizasyonu
- *İhale kuralları

C. ÜRETİM KAYNAKLARINA BAĞLI ETMENLER

a. Yapı ürünlerine ve enerjiye bağlı etmenler,

- *Bulunabilen yapı ürünleri (gereç, parça, bileşen,...vb.)
- *Ürün üretim süreçleri

*Yapının üretimi için gerekli enerji kaynakları

* Ürün ve enerji maliyetleri.

c. Parasal ve araçlara bağlı etmenler,

*Üniversite bütçesinden kütüphane yapısı için ayrılan kaynak

*Kaynak akışı

*Gerekli araçların bulunması.

D. POLİTİKA, YASA VE KURUMLARA BAĞLI ETMENLER

a.Genel yapı üretim politikalarından kaynaklanan etmenler

b.Zorunluluklardan (yasalar, tüzükler, yönetmelikler, şartnameler vb.) kaynaklanan etmenler

c.Kurumlara (hükümetler, bakanlıklar, YÖK, yerel yönetimler, koruma kurulları, üniversite yönetimi vb.) bağlı etmenler.

Çevresel etmenleri içeren bu bilgiler gereksinimlerin belirlenmesine, gereksinimler de ayrıntılı bir yapı programının oluşmasına yardımcı olur.

3. SONUÇ

Bir üniversitenin varlığı ile ortaya çıkan "kütüphane gereksinimi" ve bu gereksinimi giderecek yapının programını hazırlamak için,

*Çevresel etmenlerden kaynaklanan kullanım (A ve B çevresel etmen grubundan) ve üretim (A,B,C ve D çevresel etmenlerin hepsinden) gereksinimin saptanması,

*Gereksinimlerin kütüphanenin hangi biriminden (mekanında), nasıl giderileceğinin belirlenmesi,

yapı programının yeterliliğinde, sonuçta da üniversite kütüphane yapılarının performansında etkili olacaktır.

KAYNAKLAR

BALANLI, Ayşe. **Yapıda Ürün Seçimi**. İstanbul: YTÜ Mimarlık Fakültesi, YÜMFED Yayınları, no:4, 1997.

KONYA, Allan (der.) **Libraries: a Briefing and Design Guide**. London: The Architectural Press, 1986.

WITHERS, F. N. **Kütüphane Hizmeti Standartları**. Çevirenler: Sönmez Taner, Aysel San. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1988.